

Üsküdarî'nin bu yeni şiiri bilinenlere yeni bir şey katmamışsa da, eski bilgilerimizi teyit etmiştir.

Fevziye Abdullah, yukarıda belirttiğimiz gibi, şairin adının Ahmet olduğunu söylemişti. Yukarıdaki şiirinde şair, takma adını değil, yalnız adını kullanmıştır. Buna dayanarak Üsküdarî'nin adının Ahmet olduğu artık kesinlikle söylenebilir.

Fevziye Abdullah, takma adını göz önünde tutarak Üsküdarî'nin İstanbul'lu olduğunu ileri sürmüştü. Bu yeni şiirinde Üsküdar'ın bütün özelliklerini ustalıkla öven şairimizin Üsküdarlı olduğu açıktır.

ESKÎ BİR SAZ ŞAİRİ SİPAHÎ

HASAN EREN

Sipahî adlı bir saz şairimizin bulunduğunu Âşık Ömer *Şairname'*-sinde belirtmişti. Âşık Ömer bu şairin adını anmakla yetinmemiş,

Sipahî'dir cümlesine ser nefer
Mekân tutup kaldı ol Karaman'ı'

beytiyle onu şair olarak övmüştü. Ancak, Âşık Ömer'in andığı bu şairin eserleri bugüne değin elimize geçmemiştir.

Fevziye A. Tansel,² XVI-XVIII. yüzyıl şairlerinin eserlerini içine alan yazma bir dergide Sipahî'nin aşağıdaki şiirini bulmuştu:

Ey vefasız sana gönül vereli
Bana hasm olmadık eller mi kaldı
Dâstân eyledin cümle illere
Ahvâlim (Hâlim ?) söylemedik diller mi kaldı

Ferhad gibi yol eyledik dağları
Hangi güzel güldürmüştür ağlar'ı
Şimdi viran oldu dostun bağları
Hoyrat el değmedik güller mi kaldı

Ben güzelim deyu zulm etme cânê
Şimdiki hûblara yoktur bahane

Tansel'in bulduğu bu şiir. dergide XVII. yüzyıl saz şairlerinden Gevherî'nin bir koşmasıyla aynı sayfada ve "Türkî-i Sipahi" başlığı altında verilmiştir. Yazar, "bu ahenkli, fikir bakımından kuvvetli, ifadece pek tabiî ve samimî şiirin", "Âşık Ömer'in övdüğü Sipâhi'ye âit olduğunu" sandığını belirtmiştir.

Tansel'in yazısını gördükten sonra, bu şiire - birtakım farklarla - Gevherî'nin koşmaları arasında rastladık. Bu koşmayı olduğu gibi veriyoruz:

Ey bivefa sana gönül vereli,
Bana hasm olmadık kullar mı kaldı?
Dasitan eyledin illere beni,
Ahvalim söylenmez diller mi kaldı?

Ferhat gibi yol eyledik dağları,
Kangı dilber güldürmüştür ağları,
Şimdi viran oldu dostun bağları,
Yad eller değmedik güller mi kaldı?

Maşukum diye gel zulmetme cana,
Zamane dilberine yoktur bahane,
Bir rüzgâr musallat oldu cihana,
Meyvesin dökmedik dallar mı kaldı?

Gel aönül bu işten olalım âri,

ESKİ BİR SAZ ŞAİRİ
StPAHÎ

HASAN EREN

Sipahî adlı bir saz şairimizin bulunduğunu Âşık Ömer *Şairname'*-sinde belirtmişti. Âşık Ömer bu şairin adını anmakla yetinmemiş,

Sipahî'dir cümlesine ser nefer
Mekân tutup kaldı ol Karaman'ı l

beytiyle onu şair olarak övmüştü. Ancak, Âşık Ömer'in andığı bu şairin eserleri bugüne değin elimize geçmemiştir.

Fevziye A. Tansel,² XVI-XVIII. yüzyıl şairlerinin eserlerini içine alan yazma bir dergide Sipahî'nin aşağıdaki şiirini bulmuştu:

Ey vefasız sana gönül vereli
Bana hasm olmadık eller mi kaldı
Dâstân eyledin cümle illere
Ahvâlim (Hâlim ?) söylemedik diller mi kaldı

Ferhad gibi yol eyledik dağları
Hangi güzel güldürmüştür ağlar'ı
Şimdi viran oldu dostun bağları
Hoyrat el değmedik güller mi kaldı

Ben güzelim deyu zulm etme cânê
Şimdiki hûblara yoktur bahane
Bir rüzgâr arız oldu cihâne
Meyvesin dökmedik dallar mı kaldı

1 Sadettin Nüzhet Ergun (Âşık Ömer, Hayatı ve şiirleri. İstanbul, 434. s.) bu beytin ikinci dizesinde geçen *kaldı* kelimesini *kıldı* biçiminde okumuştur. Ancak, Fevziye A. Tansel, bu kelimenin *kaldı* diye okunması gerektiğini belirtmiştir.

2 Fevziye A. Tansel, Günümüze Kadar Bilinmeyen Beş Sazşairimiz Hakkında Notlar ve Şiirlerinden örnekler: T. T. K. Belleten XXXVI (1972), 293-311. s.

Sipâhî müdâmâ (X•*••: Dem be-dem) etmede feryâd
 Dilberin ahdini gütmeğe mu'tâd
 Felek'in çevrinden çekmekte evtâd
 Başına gelmedik hâller mi kaldı

Tansel'in bulduğu bu şiir. dergide XVII. yüzyıl saz şairlerinden Gevherî'nin bir koşmasıyla aynı sayfada ve "Türkî-i Sipahî" başlığı altında verilmiştir. Yazar, "bu ahenkli, fikir bakımından kuvvetli, ifadece pek tabi'î ve samimî şiirin", "Âşık Ömer'in övdüğü Sipâhi'ye âit olduğunu" sandığını belirtmiştir.

Tansel'in yazısını gördükten sonra, bu şiire - birtakım farklarla - Gevherî'nin koşmaları arasında rastladık. Bu koşmayı olduğu gibi veriyoruz:

Ey bivefa sana gönül vereli,
 Bana hasm olmadık kullar mı kaldı?
 Dasitan eyledin illere beni,
 Ahvalim söylenmez diller mi kaldı?

Ferhat gibi yol eyledik dağları,
 Kangı dilber güldürmüştür ağları,
 Şimdi viran oldu dostun bağları,
 Yad eller değmedik güller mi kaldı?

Maşukum diye gel zulmetme cana,
 Zamane dilberine yoktur bahane,
 Bir rüzgâr musallat oldu cihana,
 Meyvesin dökmedik dallar mı kaldı?

Gel gönül bu işten olalım âri,
 Görelim sonunda ne kılar Bari,
 Gevheri der: Bülâh ederim zari,
 Başıma gelmedik haller mi kaldı?³

Bu koşma, Tansel'in dayandığı yazmada Sipahî adına yazılmış olan türfcü'den farksızdır. Buna göre, bu şiirin bir nazire olduğu söylenemez.

M. Fuad Köprülü, XVII inci asır Sazşairlerinden Gevherî (İstanbul, 1929) adlı eserinde (4. s.), eski dergilerde Gevherî adına yazılmış olan birtakım şiirlerin başka birtakım dergilerde başka şairlere isnat edildiğine sık sık tanık olduğunu belirtmişti. Ona göre: "Eski mecmualarda Gevherî'ye isnat edilen bütün eserlerin ona ait olup olmadığı mes'elesi, Gevherî metinlerini toplarken en evvel düşünülecek bir şeydir."

Köprülü bu yolda birtakım örnekler de vermişti (4-7. s.). Onun saydığı örneklere ek olarak, Yusuf adlı bir saz şairimizin bir şiirinin de Gevherî'ye isnat edildiğini söyleyelim.⁴ Bütün bu örneklere göre, eski dergilerde eski sazşairlerinin birtakım şiirlerinin Gevherî adına yazıldığı anlaşılıyor.

Bu durumu göz önüne alınca, bize şu inanç geldi: Tansel'in yaymış olduğu türkü, Sipahî'nin eseridir ve bu şiirin sonradan Gevherî'ye isnat edilmesi yanlıştır. Ancak, bu durum, ünü her yana yayılan Gevherî'nin Sipahî'yi unutturmaya başladığına açık bir delil sayılabilir.

Tansel, aynı yazmada Sipahî'nin "Türkî-i Sipahi" başlığıyla bir şiirine daha rastlamıştır:

Kış da geçti, yaz erişti, nevbahâr eyyamıdır
 Açılıp lâle ve sünbül gül'izâr eyyamıdır
 Yiyüb içüb ayş(ü) işret etmek (eylemek) hûblar ile
 Bağçe zevki, su kenarı, fasl-ı yâr eyyamıdır
 Her âşık sevdiğin buldu yalmızım ben gene
 Fakire i'tibâr olmaz, şimdi rağbet zengine
 Uşbu aşkın zevkini (zevrakım) salmışam bir engine
 Ulaştırur bir kenara rüzgâr eyyamıdır
 Nice demler geşt eyledim ben bu dar-ı mihneti
 Bulmadım kendim diriga cana lâyık rağbeti
 Eyleyib dilberler ile sadıkane ülfeti
 Üç çifte kayık ile fasl-ı Hisar eyyamıdır
 Deli gönlüm niçedek (niceyedek) ah edersin böyle sen
 Bu cihanın sonu yoktur gel feragat eyle sen
 Ey Sipâhî ister isen dürr-i meknun söyle sen
 Dilberin makbulü değil, sim (ü) zer eyyamıdır

4 Bu dizide çıkacak olan Yusuf adlı yazımıza bakınız.

Tansel (300. s.), yazmada türkü adı verilen bu şiirin, Sadettin Nüzhet Ergun'un elinde bulunan bir dergide Siyahî adına yazıldığını belirtmiş, Ergun'un Siyahî diye okuduğu adın Siphahî okunması gerektiğini eklemiştir.⁵

Ergun (82 s.) "*Siyahî'nin*,

İşte geldi yaz iriştî nevbahâr eyyamıdır

mısraiyle başlayan murabbai, bendeki bir mecmuada Âşık Ömer'in (543) numaralı manzumesine nazire olarak gösterilmiştir" diyor. Bu şiirin, Âşık Ömer'in

Gitti hengâmı şita geldi bahar eyyamıdır
Ruy-i alem açılıb güldü bahar eyyamıdır
Kevn-ü sahralar şeref buldu bahar eyyamıdır
Her taraf cennet-misal oldu bahar eyyamıdır

dörtlüğü ile başlayan diyon'ına nazire olarak yazıldığını Tansel de kabul ediyor.⁶

Şairlik gücüne ve ustalığına güvenen bütün şairler gibi, Siphahî'nin de arasına nazireler yazdığı anlaşılıyor. Nitekim onun

Ey vefasız sana gönül vereli
Bana hasm olmadık eller mi kaldı

dizeleriyle başlayan şiiri de muhtemel olarak bir naziredir.

5 Nihad Sami Banarlı, Türk Ansiklopedisi'nin 143. fasikülünde çıkan Halk Edebiyatı (393 - 402. s.) maddesinde (398. s.), Karaca Oğlan, Gevheri, Âşık Ömer, Kuloğlu, Kâtibi, Kayıkçı Kul Mustafa, Âşık, Âşık Halil, Üsküdarî, Keşfi gibi tanınmış saz şairleri arasında Seyyâht adlı bir saz şairini de anmıştır. Banarlı, XVII. yüzyılda Girit'te yapılan savaşlara katılan Seyyâhî'nin "bize adetâ günlük hâtıralarını yazar gibi şiirler bırakan" bir şair olduğunu bildiriyor (398 - 399. s.). Banarlı'nın Halk Edebiyatı maddesi 1970'te çıkmıştır. Ancak, Tansel, 1972'de çıkan yazısında, Siphahî'den söz ederken (298-301. s.) Banarlı'nın andığı Seyyâhî'ye değinmemiştir. Banarlı'nın Seyyâhî biçiminde okuduğu bu adın Siphahî olarak düzeltilmesi gerekir, inancındayız. Ancak, bu şairin Girit savaşlarını anlatan şiirlerini görmediğimizi ekleyelim. Banarlı, Halk şairlerinde Girit savaşları ve şair Âşık hakkında notlar (Ülkü X, 1937, 137-148) adlı yazısında bu saz şairi üzerinde durmamıştır.

6 Bu şiirin Âşık Ömer'e nazire olarak söylendiğini M. Fuad Köprülü (Türk Sazşairleri. Ankara, 1962. 263. s.) de belirtmiştir. Ergun'un gözlemlerine dayanan Köprülü, bu saz şairinin adını Siyahî olarak yazmıştır.

Benim bulduğum bir dergide Karacaoğlan adına yazılmış bir şiir vardır:

Aciz kaldım şu gönlümün elinden
 Benim gitmediğim yollar mı kaldı
 «Lo,» yüz döndürüp *«-».
 Başıma gelmedik haller mi kaldı
 Taşkın sular gibi akup çağlarım
 Didann görüben gönül eğlerim
 Dünyaya geleli her dem ağlarım
 Çeşmim karışmadık seller mi kaldı
 Alları çıkarıp karalar giyüp
 Sen varup eller sözüne uyup
 Bir gün ben kendüme kıyarım deyüp
 Urgan atmadığım dallar mı kaldı
 Karacaoğlan eder dost bizim eller
 Biter benefşe dermeli güller
 Dinledim hep bizi söyleşir eller
 Benim düşmediğim diller mi kaldı⁷

Karacaoğlan'ın bu şiiriyle Sipahî'nin fürütü'sü arasında büyük bir benzerlik göze çarpıyor. Bu şiirin birinci dördlüğünün son dizesi, Sipahi adına yazılmış olan şiirin son dördlüğünde olduğu gibi tekrarlanmıştır. Buna göre, Sipahî'nin, Âşık Ömer'in *divanhna*. nazire yazdığı gibi, Karacaoğlan'ın şiirine de nazire olarak bir *türkü* söylediği açıktır.

Türk saz şiirinin usta bir şairi olduğu anlaşılan Sipahî'nin bu yolda yalnız birkaç şiir yazmakla kaldığı düşünülemez. İşte, biz de yazma bir dergide onun güzel bir şiirine daha rastladık. Daha çok XVII. yüzyıl şairlerimizden Gevheri'nin eserlerini içine alan bir yazmada⁸ gördüğümüz bu şiiri olduğu gibi veriyoruz:

7 Karacaoğlan'ın bu şiirine Sadettin Nüzhet Ergun'un Karaca Oğlan. Hayatı ve şiirleri (istanbul, 1950) adlı eserinde rastlanmaz. Cahit öztelli'nin Karaca Oğlan (istanbul, 1972) kitabında bu şiir koşmalar arasında (34) verilmiştir. Müjgân Cunbur da Karacaoğlan (Ankara, 1973) adlı eserine bu koşmayı almıştır (3).

8 TansePin bulduğu şiir gibi, Sipahî'nin bu şiiri de Gevheri'nin bir koşmasıyla aynı sayfada verilmiştir. Buna dayanılarak, Sipahî'nin, Gevheri'nin çağdaşı olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir.

Kaşların lâm elif gözlerin mim sad
 Muhabbet namesin yazaldan gitti
 Vücutum şehrinin eyledin berbad
 Gönlümün sarayın düzelden gitti

Ferhad kim karlı dağlar yarmağa
 Pek mailim ince belin sarmağa
 Gönderdim gönlümü dostu görmeğe
 Akılcığım dersin evvelden gitti

Çektiklerim gayret ile ar iken
 Kelp rakibin işi gücü var iken
 Canımın cananın buldum der iken
 Gönül eğlencesi tez elden gitti

Der Sipahî buluştum nazlıma
 Nigâh yerine zulm eder mazluma
 Bizden selâm eylesen ahu gözlüme
 Ağlayı ağlayı göz elden gitti

Yukarıda Sipahî'nin, Âşık Ömer'in bir *divan'ına* nazire olarak bir şiir yazdığını belirtmiştik. Anlaşdan Sipahî'nin bizim ele geçirmiş olduğumuz bu yeni şiiri de Âşık Ömer'in bir koşmasına nazire olarak söylenmiştir. Karşılaştırmayı kolaylaştırmak üzere Âşık Ömer'in koşmasını da olduğu gibi aktarıyoruz:

Devlet hümâsm tutayım der iken
 Uçurdum kolumdan baz elden gitti
 Cehd idüp ardından yeteyim derken
 Hazır turna ile kaz elden gitti

Hudâ'nın verdiğiğine olmadım kail
 Gönül öte duta dilber mail
 Olmuş iken bir dem devlete nail
 Kıymetin bilmedim tiz elden gitti

Yine cûş eyledi bu dertli yürek
 Sinemi çâk etti bu devr-i felek
 Mevlâ'nın verdiğiğine kanâat gerek
 Gönül çok isterken az elden gitti

Mevlâ'm verse varabilsem yârime
Elim varmaz oldu kış ü kârime
Bir kara dumandır çöktü serime
Kış eyyamı geldi yaz elden gitti

Ömer içini gör bakma taşma
Çekdiğin gelmesin kullar başına
Kimse rahm eylemez çeşmim yaşına
Ağlayı ağlayı göz elden gitti⁹

Bu koşmanın son dizesi Siphâî'nin şiirinde olduğu gibi tekrarlanmıştır.

Tansel, Siphâî'nin bir *türkü'm* ile bir *divan'uu* vermişti. Bunlara bizim bulduğumuz yukarıdaki şiiri de katarsak, Siphâî'nin şiirlerinin sayısı şimdilik üçü bulur. Onun başka eserlerinin de ileride elimize geçeceğini umuyor, Siphâî'nin üzerinde durulmaya değer bir saz şairi olduğunu belirtmekle yetiniyoruz.

YUNUS EMRE VE ANADOLU TÜRKÇESİNİN KURULUŞUNDAKİ YERİ*

ZEYNEP KORKMAZ

I. Ş. Türk edebiyatının ölümsüz simalarından biri olan Yunus Emre üzerinde şimdiye kadar çeşitli inceleme ve yayınlar yapılmış; bu yayınlarda onun edebî kişiliği, fikir ve san'at yönü çeşitli açılardan ele alınıp değerlendirilmiştir. Yunus Emre'nin üzerinde en az durulmuş olan yönü dil yönüdür. Gerçi, Yunus'u fikir ve san'at açısından inceleyen her araştırmacı, sırası düştükçe onun diline de işaret etmekten, edebî kişiliğindeki en önemli başarı sırlarından biri olan dilindeki duruluktan, güzellikten ve coşkunluktan söz etmekten kendini alamamıştır. Doğrudan doğruya Yunus'un dili üzerinde duran pek az sayıdaki araştırmacı ise, konuyu daha çok, Yunus'un halkın dibini kullanan halka seslenen bir tekke ve halk ozanı olması açısından değerlendirmeğe çabmıştır. Bu değerlendirme elbette yanlış değildir. Yunus Emre gerçekten de Türk halk şiirinin doruğa yükselmiş bir şairidir. Gününün halk arasında yaşayan edebî geleneklerini ve dilini, yaratıcı san'at süzgecinden geçirerek en iyi biçimde değerlendirebilmiş bir sanatçımızdır. Anadolu Türkçesi'ne yeni bir ruh ve estetik katabilmiştir. Ancak, bütün bu değerlendirmeler, yalnız Türk edebiyatının değil, Dünya edebiyatının da ölümsüzleri arasına karışmış olan Yunus Emre için bir dilci gözü ile yeterli sayılabilecek değerlendirmeler değildir. Yunus'a sırf bu açıdan bakmak, onun Türk dili tarihindeki Önemli yerini dar bir çerçeveye içine sıkıştırmak demektir. Bizce Yunus, edebiyat tarihimizde yalnız edebî kişiliği ile devrini aşan bir şair olmamış, dil tarihimizde Türk diline yaptığı üstün çaptaki hizmet ile de devrini aşmış ve Anadolu Türkçesi'nin kuruluşuna yön vermiş olan bir şahsiyettir. Yunus Emre'nin bu alan-

* Bu yazı, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Araştırmaları Enstitüsü'nce 27-30 Mayıs 1972 tarihleri arasında Eskişehir'de düzenlenen Yunus Emre Semineri'nde yapılan bir konuşma metnine dayanmaktadır.

XII. yüzyılı ortal-Asya'nın Harezmi ve Maveraünnehir bölgelerinin Türk dili tarihi bakımından yeni gelişmelere sahne olduğu bir dönemdir. Türk dilinin zaman ve yer bakımından birbirini izleyen tek bir kol olmaktan çıkıp dallanmalara uğradığı bir devrin başlangıcıdır. Bu sebeple XII., XIII. yüzyıllarda, *Harezmi* ve *Maveraünnehir* bölgeleri *Orta-Asya*'nın geçirdiği tarihî, siyasal ve etnik karışmalarla bağlantılı olarak, yeni yazı dillerinin oluşumuna beşiklik etmiş dönem ve bölgelerdir. Oğuzcan'ın Eski Türk yazı dilinden ayrılıp müstakil bir yazı dili durumuna geçme çabaları da yine bu dönemde başlamıştır.

Tarihî ve coğrafi kaynakların verdikleri bilgilerden ve yapılan çeşitli araştırmalardan artık kesin olarak bilmekteyiz ki, Oğuzlar daha X. yüzyılda *Sirderya* boylarında *Aral* gölü kıyılarında *Yenikent* merkez olmak üzere bir yabgu devleti kurmuşlardır. X ve XI. yüzyıllarda *Sirderya* yakasında ve *Aral* çevresinde birtakım şehirler de kuran bu Oğuzlar, bu bölgede kısmen göçebe kısmen de yüksek kültürlü bir yerleşik hayata geçmiş bulunuyorlardı¹. Burada tarihî olayların ayrıntılarına girecek durumda değiliz. Ancak, şu kadarını belirtelim ki, bu bölgelerde sürdürdükleri yerleşik ve göçebe yaşayış tarzları ile bir yandan *Maveraünnehir*'in yerli halkı ile karışan, bir yandan Karahanlılar'la komşuluk eden Oğuzlar'dan bir kısmı daha sonra *Buhard*'ya göç ederek ora-

¹ Bkz. Faruk Sümer, *X yüzyılda Oğuzlar*, DTCF. Derg. XVI/3-4, s. 135-138, not 47 ve s. 147; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Ank. Üniv. DTCF. yayını, Ankara 1967, s. 52, 560; W. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul 1927, 128; Kaşgarlı Mahmud, *Divanu Lügat it-Türk* (B. Atalay Tercümesi), c. I, s. 436, 443, 471, 473, 487; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*,